

Čovjek i društvo: izazovi u svjetlu društvenog nauka Crkve

Josip Jelenić, Rim
jelenic@unigre.it

UDK: 172.1:304-282
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20. travnja 2010.
Prihvaćeno: 10. lipnja 2010.

Autor promišlja čovjekovo formiranje i djelovanje kao osobe i člana zajednice-društva u svjetlu društvenog učenja Katoličke crkve. Crkva nudi, ne samo kršćanima, već svim ljudima dobre volje, svoje viđenje ostvarivanja društva po mjeri čovjeka. U tom okviru, autor analizira bitne elemente ponuđene vizije: čovjeka kao osobe i društva kao naravnog okruženja u kojem se čovjek ostvaruje u odnosu na sebe i u relacijama s drugima. Budući da je u pozadini promišljanja konkretno hrvatsko društvo, slijedi analiza i vrednovanje stvarnog stanja u njemu, zajedno s nekim preporukama.

Ključne riječi: osoba, društvo, politika, poštenje, društveni nauk Crkve, društvene pojave.

Uvodno promišljanje

Dosad postojeći društveni sustavi nisu bili dosljedni u ponuđenim ostvarenjima svojih vizija društva. Ili su sama vizija i zamisao bili neizvodljivi u danim okolnostima ili se je namjerno izbjegavalo ostvarivati predloženo i odlučeno iz ideologijskih, političkih, ekonomskih ili kojih drugih razloga. Motiv je uvijek bio isti: netko se stavlja iznad zajedničkog interesa. Individualno usmjerava zajedničko. Tako suvremeno društvo više sličiti mješavini relacionalnih promašaja između pojedinca i institucija, nedovršenom mozaiku nabacanih »komadića« koji čekaju da budu smješteni na svoje mjesto. Rekoh »mješavina relacionalnih promašaja« i to iz razloga što nalazimo istodobno dobro i loše, uspjelo i neuspjelo, ostvareno i promašeno, pozitivno i negativno. Nije, dakle, moguće primijeniti »crno-bijelu« logiku, već gledati »osobni put« i učiti iz osobnog iskustva koje je i »ja« i »mi« istodobno. Društvo nalazi svoj temelj, svrhu i opravdanje u osobi i njezinu dobru. Istodobno, međutim, sama se osoba, koja je po svojoj naravi relacionalna, ne može ostvariti bez zajednice: usmjereni su jedno na drugo, ovise jedno o drugome (u pozitivnom i negativnom smislu). Ta stvarnost nadilazi bilo ideologijske bilo političke granice. One bi trebale biti samo »načini« ostvarivanja iste stvarnosti, odnosno u službi njezina ispunjenja.

Prema mojem uvjerenju, u *društvenom nauku Crkve*¹ sadržana je i izložena vizija čovjeka i društva, kao i načini njezinog ostvarenja, koji su na liniji vjerodostojnog promicanja dostojanstva osobe, tj. svakog čovjeka upravo zato što je čovjek.² Kršćanima i svim ljudima dobre volje ona pomaže u svakodnevnom životu živjeti evanđelje, tj. ljudskost u punini. Ideologijska, politička, kulturalna i religijska pripadnost nisu, dakle, odlučujući elementi u određenju osobe i njezinog dostojanstva. Riječ je o izabranim »okvirima« unutar kojih se pokušava ostvariti punina ljudskosti. Crkva, dakle, kao ona koja je intimno povezana s cijelim ljudskim rodom,³ nudi svim ljudima dobre volje načela, kriterije i mjerila po kojima se mogu samoostvarivati kao osobe stvarajući tako zajednicu po ljudskoj mjeri.

Pokušat ću raščlaniti bitne elemente ostvarenja čovjeka i društva koje nudi Crkva kroz svoje društveno učenje, imajući na umu konkretno hrvatsko

¹ Usp. IVAN PAVAO II., Enciklika »Socijalna skrb«, br. 41, određuje *društveni nauk Crkve* kao »brižljivo izrađenu formulaciju rezultata pomnog razmišljanja o složenoj zbilji ljudske egzistencije u društvu (...), i to u svjetlu vjere i crkvene predaje«. Socijalni dokumenti na hrvatskom jeziku bit će navođeni prema: Marijan VALKOVIĆ, *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1991.

² U daljnjem tekstu *društveni nauk Crkve* bit će navođen kao DNC. Čini mi se da je u duhu hrvatskog jezika točno govoriti o društvenom, a ne socijalnom nauku Crkve. Naime, izraz »društveni« obuhvaća i socijalno zajedno s gospodarskim, političkim i kulturalnim. »Socijalni«, naprotiv, često se svodi na socijalno davanje, milostinju itd.

³ Usp. *Gaudium et spes*, br. 1 (u daljnjem tekstu GS).

društvo. Određenije, govor je o etičkoj i dinamičkoj viziji osobe i zajednice u perspektivi njihova konačnog određenja i to u smislu do sada ostvarenoga ili neostvarenoga (prosuđivanje) i nove mogućnosti izgradnje budućega (izazovi). Riječ je, dakle, o dobro nam poznatom, a, istodobno, tako dalekom učenju i problematici. Ne otkrivam ništa novo što ne bi bilo poznato već pozivam na ponovno promišljanje i traženje novih i prikladnijih načina primjene naučnoga.⁴

Čovjek: osoba sa svrhom i zadaćom

Nije li već u ovom naslovu sadržano proturječje? Može li osoba biti bez svrhe? Koja je njezina svrha? Ne ulazeći u povijesnu problematiku oblikovanja i tumačenja pojma osobe i njezine odrednice, kao i sve proturječnosti i poteškoće koje prate rađanje i razvijanje ili stvaranje različitih škola i teorija (sve to zahtijeva posebnu raspravu), ističem samo ono bitno, tj. rezultate koji se povijesno oblikuju u »dinamički personalizam«.⁵ Osoba je, dakle, dinamička stvarnost, a ne »nepomična arhitektura«, ona već »živi, traje u vremenu«.⁶ Živi i traje, spoznajući sebe, druge, prirodu i božanstvo. Riječ je o konkretnim i povijesnim ljudima, s imenom i prezimenom, u određenom povijesnom okruženju, koji u sebi sjedinjuju »fizičko-spoznajnu-emotivnu« dimenziju. Te i takve osobe temelj su vrednovanja svih institucija koje čine i o kojima institucije ovise.⁷

Osoba, dakle, po svojoj odrednici, u samoj sebi, posjeduje upisanu svrhu svog postojanja i življenja. Uzmimo, primjerice, jednu od filozofskih odrednica koja navodi tri oznake osobe – *in se, per se, ad alios* – kroz koje ona bivstvuje, očituje se i potvrđuje. Drugim riječima, osoba je »biće koje se očituje samom sebi u činu u kojemu se shvaća, hoće i ljubi«.⁸ Nemoguće je takvo ostvarenje

⁴ Kada tvrdim da ne otkrivam ništa novo, mislim na načela, kriterije, pravila ponašanja izloženih u DNC. Svima su nam poznati. Problem je u njihovoj primjeni u osobnom i javnom životu. Novost su, dakle, novi načini primjene u novim okolnostima koje se mijenjaju svakodnevno.

⁵ Više o povijesti nastajanja i oblikovanja pojma osobe vidi u: CENTRO DI STUDI FILOSOFICI DI GALARATE, *Dizionario di idee*, Firenze, G. C. Sansoni Editore, 1997, 857-860 (djelo će biti citirano kao *DI*). O poimanju »osobe« u suvremenom svijetu vidi: THE PONTIFICAL ACADEMY OF SOCIAL SCIENCES, Acta 11, *Conceptualization of the Person in Social Sciences*, The Proceedings of the Eleventh Plenary Session of the Pontifical Academy of Social Sciences, 18-22 November 2005, Edited by MALINVAUD Edmond & GLENDON Mary Ann, Vatican City, 2006 (djelo će biti navođeno kao *CPSS*).

⁶ Usp. Emile MOUNIER, *Trattato di carattere*, Paoline, Cinisello B., 1990, 80, u: Rocco D'AMBROSIO, *Istituzioni, persone e potere*, Rubbettino, Soveria Mannelli, 2004, 15 (bilješka 13).

⁷ Usp. Rocco D'AMBROSIO, *Istituzioni...*, 16-17.

⁸ *Isto*, 857; O »osobi« pogledaj također: Ivan FUČEK, *Moralno-duhovni život, I. Osoba, savjest*, Split, Verbum, 2006, 34 sl.

bez vertikalne dimenzije, tj. usmjerenja osobe prema njezinu Izvoru i Svrši u kojima ona nalazi svoje ispunjenje. Čovjek, dakle, nije svrha samom sebi. Ona mu je dana, ponuđena, darovana, a ostvaruje ju i potvrđuje u slobodi i odgovornosti, u stvarnom djelovanju, u konkretnim prilikama i okolnostima i u odnosima s drugim osobama, jednako tako stvarnima i vrijednima. Još i više, prema kršćanskoj antropologiji, transcendentno i horizontalno u čovjeku, tj. duša i tijelo, čine jedinstvo, čine osobu. Danas, kao i u povijesti, postoje razmišljanja koja žele čovjeka »rastaviti« na dušu i tijelo ili svesti čovjeka na samo tijelo, što po sebi vodi njegovom neizbježnom manipuliranju i uništenju.⁹ Svako razbijanje »cjeline« (čovjeka) odvajanjem bilo kojeg od dva sastavna dijela je protiv njezina dobra i dostojanstva, protiv njezine naravi.

Logično je zaključiti da čovjek puninu svog ostvarenja postiže samo u potpunom jedinstvu sa svojim Izvorom i Svrhom. Tijekom »boravka« u »ovozemnom gradu« to ostvarenje je samo djelomično i to uz neke uvjete kao, primjerice, ispravna uporaba razuma i volje, odgovornost u slobodi izbora, trajna odlučnost u izboru i slijedenju dobra. Riječ je o sreći i zadovoljstvu, u kršćanskom smislu, za kojima čovjek teži po svojoj naravi, prema Augustinovoju: »Za sebe si nas, Bože, stvorio i nemirno je srce naše dok se ne smiri u Tebi.«¹⁰ Sreća o kojoj govorimo je uvijek u relaciji prema dobru, a ovo u odnosu prema *sumum bonum*.¹¹ Te činjenice treba imati na umu kada proučavamo, vrednujemo i prosuđujemo osobu, njezin izbor i njezino djelovanje u osobnoj (privatnoj) i društvenoj (javnoj) dimenziji očitovano u konkretnim kulturalnim, političkim, ekonomskim i socijalnim prilikama i organizacijskim oblicima.

*Društveno naučavanje Crkve*¹² je u skladu s već iznesenim razmišljanjem: nastavlja i razvija temeljnu viziju cjelovitog ostvarenja čovjeka. Već na prvim stranicama *Kompendija* čitamo: »Otkrivši da ga Bog ljubi, čovjek shvaća vlastito transcendentno dostojanstvo, uči ne zadovoljavajući se samim sobom i susresti drugoga u mreži odnosa koji su sve vjerodostojnije ljudski.«¹³ Spoznajom čovjek, dakle, otkriva, shvaća i prihvaća svoju transcendentnost koja mu,

⁹ Usp. Scola ANGELO, »Antropologia cristiana« u: CPSS, 9-12.

¹⁰ Usp. Aurelije AUGUSTIN, *Ispovijesti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007; više o »sreći« u kršćanskom smislu u *DI*, 413-416.

¹¹ Nije nužno biti vjernik da se prihvati ponuđenu sreću u kršćanskom smislu. Riječ je o ljudskoj sreći koja pripada čovjeku kao osobi (ponuđena mu u činu stvaranja) koja teži svom ispunjenju, a ne uništenju. Vjernicima je ponuđen (u objavi Isusa Krista) izravan put postignuća sreće. Poteškoće počinju u trenutku odabira: čovjek kao čovjek slobodno i odgovorno bira i preuzima odgovornost. U tom trenutku kršćanima se nudi svjetlo objave koje izbor čini odgovornijim.

¹² Ne smijemo zaboraviti da je DNC sredstvo evangelizacije odnosno »sastavni dio evangelizacije služenja Crkve« (*Kompendij*, br. 66). Crpi svoju snagu i nadahnuće iz evanđelja (*Kompendij*, br. 63). Svoj temelj nalazi u Isusu Kristu.

¹³ Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2005, br. 4 (djelo će od sada biti navođeno kao *Kompendij*).

upravo kao takova, pomaže da se ostvari u svojoj višedimenzionalnoj horizontalnosti u odnosu prema sebi i u relacijama prema drugima. Ta činjenica bitno utječe na sveukupnu ljudsku ovozemnu stvarnost. Spoznaja da si voljen daje snagu voljeti i prihvatiti drugoga u njegovoj drugosti. Isto tako, međutim vrijedi i u protivnom: odbijajući ponuđenu ljubav, čovjek postaje nesposoban darivati se. Zatvara se u vlastitu prazninu i odbacuje otvoriti se drugome. Nijeće tako relacionalnost, jednu od svojih bitnih dimenzija, osuđujući se na isključenost i umiranje.

Čovjek prima stanovitu zadaću ili zvanje kao dar,¹⁴ što je pozvan ispuniti u danim povijesnim okolnostima: ostvariti se u punini kao osoba u svim dimenzijama. Drugim riječima, treba postići sreću (djelomičnu u ovom svijetu i potpunu u vječnosti).¹⁵ To ispunjenje čovjek dostiže u suradnji s drugima, u otvorenosti prema drugima i zauzetosti za druge.¹⁶ Je li i kako je moguće ostvariti tu temeljnu istinu u svakodnevnom životu, bilo osobnom bilo zajedničkom?

S teorijskog i doktrinalnog stajališta, odgovor je veoma kratak, lak i jasan: primijeniti načela, kriterije i smjernice ponuđene u *društvenom nauku Crkve*. Na toj razini nema ništa novo: načela i kriteriji su stalni, ne mijenjaju se! Kada se, međutim, nastoji primjenjivati predloženo, stvari postaju veoma složene i izazovne: treba uvijek iznova »čitati znakove vremena«¹⁷ i pronalaziti nove načine i putove primjene predloženih načela u danim povijesnim okolnostima i u dinamici »kontinuiteta i obnove«.¹⁸ Ne smijemo, naime, zaboraviti da je riječ o čovjeku često proturječnom u izboru, odlukama i djelovanju, što se sve odražava u svakodnevnom životu, osobnom i javnom. To je upravo razlog što Crkva, »iskusna u brizi za čovjeka«,¹⁹ nudi svoje učenje o pojedincu i društvu. Učenje kojim se ne nude niti rješenja »tehničkih pitanja« niti uspostavljanje nekih sustava ili modela »za društveno organiziranje« već koje prenosi »poruku oslobođenja čovjeka što ju je navijestio i svjedočio Sin Božji koji je postao čovjekom«.²⁰

Koliko je Crkvi stalo do promicanja dobra svakog čovjeka, na poseban način svjedoče Ivan Pavao II. u enciklici *Centesimus annus*, čije je peto poglavlje

¹⁴ Usp. *Caritas in Veritate*, br. 34.

¹⁵ Usp. Aldo VENDEMIATI, *In prima persona, Lineamenti di etica generale*, Città del Vaticano, Manuali, Urbaniana University Press, 1999, 88-93.

¹⁶ O čovjekovoj naravnoj upućenosti na druge usp. Carlo CAFFARRA, *Lectio magistralis sull'enciclica »Caritas in veritate«*, Bologna, 20. studenoga 2009. (<http://www.zenit.org/article-20529?!=italian>).

¹⁷ Usp. PAVAO VI., *Populorum progressio* (Razvitak naroda), br. 13. (enciklika će biti citirana u daljnjem tekstu kao *PP*); IVAN PAVAO II., *Solicitudo rei socialis* (Socijalna skrb), br. 5-8 (u daljnjem tekstu kao *SRS*).

¹⁸ Usp. *SRS*, br. 5.

¹⁹ Usp. *PP*, br. 13.

²⁰ Usp. *SRS*, br. 41; *Kompendij*, br. 68.

naslovljeno: »Čovjek put Crkve«, i Benedikt XVI. u enciklici *Caritas in veritate*, osobito treće poglavlje »Bratstvo, gospodarski razvitak i civilno društvo«. ²¹ Nije pretjerano i nikad dostatno naglašeno da je dobro čovjeka, u smislu njegova potpunog otkupljenja i spasenja, jedina zadaća Crkve. ²² Crkva je u službi čovjeka, ona mu pomaže – svojim društvenim naučavanjem – da u svakodnevnim prilikama odabire dobro da bi se ostvario u punini svoga poziva. U tom duhu Crkva nudi i poziva sve ljude dobre volje na trajno ostvarivanje dobra u svim okolnostima. Potpuno dobro čovjeka, dakle, temeljno je nadahnuće društvenog naučavanja Crkve. ²³

Stoga je vrijedno uvijek se ispočetka vraćati načelima i kriterijima društvenog nauka Crkve čije nas življenje u svakodnevnom životu vodi postupnom ostvarivanju ljudskosti. Drugim riječima, pozvani smo, kako sam već prije rekao, na stvaranje društva u duhu *kršćanske antropologije* kao preduvjeta ostvarivanja sreće za kojom teže svi ljudi. Služit ću se metodom uspoređivanja stvarnoga i predloženoga, postignutoga i željenoga. Iako je riječ, prije svega, o hrvatskom društvu, uvjeren sam da se mnogi elementi mogu primijeniti na svako društvo, na cijelu ljudsku zajednicu. U tom smislu i globalizacija ide u prilog takvu pristupu: globaliziranjem je svijet postao više međuovisan, u pozitivnom i negativnom smislu i s posljedicama podložnim zakonu spojenih posuda.

Društvo: nužan prostor ostvarenja čovjeka

Nakon što je ukratko izložena vizija osobe-čovjeka prema *društvenom nauku Crkve*, čini mi se jednako tako važnim u istom duhu približiti »društvo« kao nužan uvjet i prostor čovjekova ostvarenja (ili razaranja) viđen očima društvenih znanosti (prije svega sociologije), čije spoznaje koristi DNC. Čini se da je riječ o tako »običnoj« činjenici koja se sama po sebi razumije i zato ju nije potrebno tumačiti. Ne smijemo, međutim, zaboraviti da se predlažu i promiču različiti modeli društva, često međusobno proturječni, koji nisu uvijek u skladu s dostojanstvom čovjeka. Stoga je, dakle, potrebno podsjetiti na

²¹ Spominjanje Ivana Pavla II. i Benedikta XVI. ne znači da drugi pape ne stavljaju dobro čovjeka u središte svojega društvenog razmišljanja. Promicanje dobra čovjeka i njegova dostojanstva, u duhu Evanđelja, jedini je i isključivi cilj društvenoga nauka Crkve. »Crkva nastavlja interpelirati sve narode i sve nacije jer samo je u imenu Kristovu čovjeku dano spasenje« koje »se tiče i ovoga svijeta u pitanjima gospodarstva i rada, tehnike i komunikacija, društva i politike, međunarodne zajednice i odnosa među kulturama i narodima« (usp. *Kompendij*, br. 1).

²² Jedini cilj Crkve je »briga i odgovornost za čovjeka, kojega joj je povjerio sam Krist«, za konkretnog i povijesnog, za svakog čovjeka. Crkva zato »ne može napustiti čovjeka« jer je »taj čovjek prva staza, prvi put što ga Crkva mora prijeći vršeći svoje poslanje« (CA, br. 53).

²³ Usp. CA, br. 53.

ono bitno u određenju *društvene stvarnosti* i to u svjetlu izloženog shvaćanja osobe. Nije riječ o apstraktnom društvu, već o deduktivnom promišljanju koje nam daje mogućnost da ostanemo u stvarnosti, a ipak domišljamo opće primjenljiv model.

Činjenica da postoje različiti oblici organiziranja i strukturiranja društva, a da svaki od njih nije u prilog predloženog ostvarivanja osobe, upućuje na zaključak da čovjekovo biranje (u privatnom i javnom životu!) nije uvijek u skladu s temeljnom zadaćom i svrhom osobe. No, pođimo redom! Sociologija, ukoliko je *par excellence* znanost o društvu, određujući ga nudi nekoliko elemenata koji nam mogu poslužiti u našem traženju.²⁴ Anthony Giddens smatra da je pojam *društva* nužno vezan uz pojam *kulture*. U tom kontekstu, društvo se odnosi na »sustav međusobnih odnosa koji povezuju pojedince koji dijele istu kulturu«.²⁵ Upravo je *kultura* vezna točka s poimanjem društva ukoliko u službi ostvarenja čovjekove svrhe jer su u pitanju *vređnote* koje čovjek izabire i *norme* čije mu održavanje pomaže u željenom ostvarenju. Istu važnost kulturi pridaje i Zygmunt Bauman govoreći o nužnosti etike u potrošačkom svijetu: i etika i kultura su nužni kao bi čovjek djelovao sa svrhom.²⁶ S tim i takvim sociologijskim razmišljanjima slaže se nauk Drugoga vatikanskog sabora. *Gaudium et spes* predlaže i zahtijeva od pojedinaca »unutarnju kulturnu izobrazbu« kako bi mogli odgovorno sudjelovati u izgradnji željenog društva.²⁷ Drugim riječima, nema izgradnje pravednog društva bez stanovitih vrednota, bez kulture.

Sociologija je, dakle, i te kako važna u shvaćanju društvene situacije, u razumijevanju kulturalnih različitosti, u prosuđivanju učinaka politike, u jačanju samo-spoznavanja. Ona, ustvari, metodom objektivnog istraživanja »omogućuje samo-shvaćanje, nudi pojedincima i skupinama rastuće mogućnosti promjene uvjeta njihova života«.²⁸ Bez opasnosti »sociologizma«, smatram

²⁴ Premda sociolozi i sociologija nisu prvi predmet ovog promišljanja, ipak ih smatram nezaoobilaznim u poimanju i određivanju »društva« kao nužnog okvira ostvarenje osobe. Polazeći od klasika sociologije – kao što su Auguste Comte (pozitivizam), Herbert Spencer (socijalni darvinizam), Emile Durkheim (društvena integracija), Karl Marx (klasni sukob), Max Weber (protestantska etika), a slijede Talcott Parsons, Georg Simmel, Ferdinand Tönnies... – pa sve do suvremenih sociologa (Anthony Giddens, Zygmunt Bauman, Ulrich Beck...) – svi oni, iako razmišljajući u kategorijama svoga vremena, ističu odlučujuću ulogu društva za rast i razvitak čovjeka pojedinca dajući veću pozornost ovome ili onome elementu.

²⁵ Anthony GIDDENS, *Sociology*, Oxford, Polity Press, 1992, 32. Isti autor drži da se kultura »sastoji od vrednota koje članovi dane skupine dijele, norme koje slijede i od materijalnih dobara koje stvaraju« (isto, 31).

²⁶ Usp. Zygmunt BAUMAN, *L'etica di un mondo di consumatori*, Bari, Editori GLF Laterza, 2010, 162 sl.

²⁷ Usp. GS, br. 31.

²⁸ Isto, 26. Vidi također: James M. HENSLIN, *Essential of Sociology, A down-to-earth approach*, Boston, Pearson, 2008.

da je izneseno u komplementarnom odnosu na društveno učenje Crkve.²⁹ I sociologija (svaka druga znanost ako je znanost!) i DNC moraju biti u službi dobra čovjeka, njegova traženja istine o horizontalnoj i transcendentalnoj sastavnici. Upravo svjestan te činjenice, *Kompendij* tvrdi kako »važan doprinos socijalnom nauku Crkve dolazi iz humanističkih i društvenih znanosti« jer »Crkva priznaje i prihvaća sve ono što pridonosi shvaćanju čovjeka u sve široj, promjenljivoj i složenoj mreži društvenih odnosa (...)«. Štoviše, upravo zahvaljujući društvenim znanostima »Crkva na točniji način može shvatiti čovjeka u društvu, obraćati se ljudima svojega doba na uvjerljiviji način te djelotvornije ispuniti – u svijesti i društvenoj osjetljivosti našega doba – svoju zadaću...«.³⁰

Tražiti istinu o čovjeku i njegovu mjestu u društvu trajni je izazov. I znanost (ovdje sam spomenuo samo sociologiju, no, mislim na znanost općenito) i DNC, svaki na svoj način i na svom području, izlažu i traže istu istinu o čovjeku i društvu. Uostalom, čovjek je pozvan da upozna samoga sebe, u odnosu na sebe i u odnosu na druge ili kroz druge. Taj je poziv dio njegove naravi.³¹ Riječ je o »konstitutivnoj društvenosti ljudskoga bića« kojoj je temelj »Božji stvarateljski naum« u kontekstu plana spasenja.³² Bez ikakve dvojbe, čovjek je po naravi društven,³³ treba društvo (kako sam već prije spomenuo) koje svoje postojanje duguje čovjeku. Govorimo, dakle, o društvu kao *naravnom kontekstu* ostvarivanja pojedinaca i koje čine svi organizirani oblici javnog života. Oni su plod pojedinačnih odluka. Na izvoru svakog oblika organiziranog života stoji pojedinac, čovjek. Institucije, strukture, organizacije, dakle, nisu nešto apstraktno ili neovisno o čovjeku. One su utjelovljen i konkretan izraz njegove volje i odluke.³⁴ Zauzvrat, one mu pomažu (ili bi mu trebale pomagati) da se ostvaruje kao relacionalno biće, biće s drugima i za druge. U konačnici, dakle, ovisi o čovjeku kakvo će društvo biti, kakav institucionalni i organizacijski oblik će poprimiti. DNC mu predlaže izgradnju društvenog poretka u duhu »plana ljubavi Božje nad poviješću, tj. cjeloviti i *solidarni humanizam* (...), utemeljen na dostojanstvu i slobodi svake ljudske osobe, koji treba ostvarivati

²⁹ *Sociologizam* je naziv za »stajalište prema kojemu društvo i društvene zakonitosti determiniraju sve društvene pojave pa i individualno djelovanje; nastojanje da se čovjek kao društveno biće odredi isključivo kao predmet sociologije i da se istražuje sociološkim metodama« (usp. Hrvatski opći leksikon, gl. urednik August Kovačec, Zagreb, LZ Miroslav Krleža, 1996, 922). Usput spominjem da je *sociologizam* reakcija na *moralizam*, jednako tako opasan i kratkovidan. I jedan i drugi sebi prisvajaju apsolutno i isključivo pravo tumačenja čovjeka i društva.

³⁰ Usp. *Kompendij*, br. 78.

³¹ Usp. *Kompendij*, br. 14, 15.

³² Usp. *Kompendij*, br. 36, 37.

³³ Usp. Renato Raffaele MARTINO, *Servire la giustizia e la pace*, Citta del Vaticano, LEV, 2009.

³⁴ S tog stajališta govorimo o »grešnim strukturama« (više o tome u: Sergio BASTIANEL (ur.): *Strutture del peccato*, Casale Monferatto, Piemme, 1989; *Kompendij*, br. 119).

u miru, u pravednosti i u solidarnosti.«³⁵ U toj preporuci su sadržani svi nužni elementi »društva po mjeri čovjeka«: otvorenost prema transcendentnosti, poštivanje dostojanstva svakog čovjeka, otvorenost za potrebe bližnjega, pravednost. Istodobno, međutim, jasno se tvrdi da ostvarenje toga cilja traži od svih krepostan život, jer »se to ne može ostvariti ako i pojedinci i skupine ne budu u sebi uzgajali i u društvu širili *moralne i socijalne vrline*«. ³⁶

Krepostan je život, dakle, sastavni dio čovjekova življenja i ostvarivanja. To je ponuda i poziv! Nisam rekao kršćanina nego čovjeka, svakog građanina. Svaki čovjek i svi ljudi su pozvani na pošten život. Plod je to izbora i trajnog nastojanja ostvarivanja dobra u privatnom i javnom životu.³⁷ Ne može biti zdravog i istinskog društva bez poštenja. U prilog poziva svim ljudima na krepostan život ide i činjenica da je moralni zakon upisan u narav svakog čovjeka. »Utemeljen na samoj ljudskoj naravi«, tvrdi Benedikt XVI., »i pristupačan svakom razumnom biću, moralni zakon tvori temeljnu pretpostavku dijaloga sa svim ljudima koji traže istinu«, kao i dijalog s društvom uopće.³⁸ Ako to vrijedi za sve građane, tim više obvezuje ljude koji obnašaju vlast u društvu. Sukladno tome, kreposti nisu i ne mogu biti predmet manipulacije, nametnutosti ili suglasnosti vlasti ili bilo koje ovozemaljske institucije. Ove potonje, prije svih, same i unutar svojih nadležnosti moraju davati dobar primjer, mogu samo pozivati građane na krepostan život i promicati sve ono što pomaže njegovo ostvarivanje. Za to im je nužno potrebna transparentnost u djelovanju, osjećaj odgovornosti i samokontrole, dosljednost u ostvarivanju postavljene svrhe. Tako, dakle, i institucije moraju biti kreposne, u prenesenom smislu riječi, ukoliko su plod i utjelovljenje kreposnog života svih djelatnika koji ih čine.

Društvo, dakle, može biti po mjeri čovjeka samo ako građani njeguju socijalne ili društvene kreposti po pravilu »svi za jednoga, jedan za sve«. Socijalne kreposti imaju svoj temelj i imperativ u činjenici da »otkrivši da ga Bog ljubi, čovjek (...) uči ne zadovoljiti se samim sobom i susresti drugoga u mreži odnosa koji su sve autentičnije ljudski«. ³⁹ Riječ je, prije svega, o istini, pravednosti, slobodi i ljubavi.⁴⁰ Iz toga i takvoga učenja i okvira.

³⁵ Usp. *Kompendij*, br. 19; *GS*, br. 30.

³⁶ Usp. *GS*, br. 30; *Kompendij*, br. 19. Ne zaboravimo bitnu oznaku kreposti »habitus«: »spoznato, voljeno i s odlučnošću i trajnošću slijeđeno usmjerenje« (usp. Francesco COMPAGNONI, Giannino PIANA, Salvatore PRIVITERA (ur.): *Nuovo dizionario di teologia morale*, Cinisello Balsamo, Edizioni Paoline, 1990, 1469). Podsjetimo se: stožerne kreposti su mudrost, pravednost, jakost, umjerenost; socijalne kreposti: solidarnost, odgovornost, povjerenje, poštenje.

³⁷ Usp. Aldo VENDEMIATI, *In prima persona...*, 95 sl.

³⁸ Usp. BENEDIKT XVI., Discorso ai partecipanti all'assemblea plenaria della Congregazione per la Dottrina della Fede, (15.01.2010), www.zenit.org/article-21012?l=italian (18.01.2010).

³⁹ Usp. *Kompendij*, br. 4.

⁴⁰ Usp. Luigi LORENZETTI, »Le virtù civiche«, 2-3.

Govor o krepostima nije bez veze sa stvarnošću, niti je daleko od svakodnevnog života. Nije li, primjerice, ponuda mikrokredita vrsta izričaja kreposti milosrdne ljubavi? Pomoći srednjem i siromašnom sloju pučanstva kako bi si samopomagali? Riječ je o »socijalnom biznisu«. ⁴¹ Mnogima je nemoguće od banaka dobiti zajam jer one uzimaju nepravedno visoku kamatu (lihvu) osiromašujući ih još više i stvarajući od njih »ovisnike«, »robove« tuđe pohlepe, nepravde i gramzljivosti. Stvarati banke za siromahe u bogatim zemljama ili tzv. »etičke banke« koje djeluju u nekim zemljama, a kojima je prvotna svrha pomoć za samopomoć uz minimalne kamate ili bez kamata, ⁴² zar to nije moguće i u Hrvatskoj?

Banke su »društvene institucije« koje služeći na sebi svojstven način i u duhu zadaće zbog koje postoje promiču opće dobro svih i svakoga građanina. ⁴³ Tako bi trebalo biti! Svjetska novčarska i gospodarska kriza pokazuje da smo krenuli u suprotnom smjeru: odvojili smo etiku od financija, dali smo prednost *imati* nad *biti*. Jedini put izlaska iz krize je upravo pomirenje između etike i ekonomije, vraćanje banaka njihovoj prvotnoj zadaći, ponovno vrednovanje čovjeka u njegovoj cjelovitosti i dostojanstvu. Potrebno je »evangelizirati socijalno«, tj. »svijet proizvodnje, rada poduzetništva, financija, trgovine, politike, prava, kulture, društvenih komunikacija u kojemu čovjek živi«. ⁴⁴

Ostvareno i neostvareno: između teškoća i nade

Prije više od godinu dana primio sam poziv za sudjelovanje na konferenciji o temi, *Hrvatski kapitalizam i socijalna integracija*. ⁴⁵ Zanimljiva, izazovna i, u neku ruku, proturječna tema! Danas, nakon prijedena puta, pitam se što smo htjeli, što i koliko smo ostvarili i kako smo ostvarili. U svakom slučaju,

⁴¹ Pokretač mikrokredita i socijalnog biznisa je Muhammad Yunus, nobelovac za mir u 2006. godini (usp. intervju u *La Repubblica*, 2. veljače 2010., 27: »Yunus porta il microcredito nei paesi ricchi«; vidi također knjigu: Muhammad YUNUS, *A World Without Poverty. Social Business and the Future of Capitalism*, Public Affairs 2008).

⁴² »Etičke banke« postoje u Italiji, Belgiji, Francuskoj... Temeljna ideja je djelovanje prema načelu transparentnosti i poštenja prema stvarnim ulagačima i u suradnji s njima, uz minimalne kamate ili bez kamata. Svrha im je pomoći »ulagače« do mjere samosposobnosti (vidi: Romeo CIMINELLO, *Etica, finanza e mercati*, Rim, Tipar, 1999; Fabio SALVIATO, *Ho sognato una banca. Dieci anni sulla strada di banca etica*, Milano, Feltrinelli, 2010).

⁴³ Nazivajući banke »društvenim institucijama« želim istaknuti njihovu »služeću ulogu« društvu. Time ne nijetam podjelu banaka na društvene, državne, zadružne i privatne, poslovne i dr., a koja ovisi, prije svega, o tome čiji je uloženi temeljni kapital (usp. *Hrvatski opći leksikon*, gl. ur. August Kovačec, Zagreb, LZ Miroslav Krleža, 1996, 71). Kapital mora služiti dobru, a ne obratno.

⁴⁴ Usp. *Kompendij*, br. 70.

⁴⁵ Riječ je o konferenciji *Hrvatski kapitalizam i socijalna integracija*, u organizaciji Zaklade Konrad Adenauer i Instituta Ivo Pilar, 24. travnja 2008. u Zagrebu.

može poslužiti u kritičkom osvrtu na postignuto, u svjetlu opisanih načela i kriterija, u poboljšanju sadašnjega i oblikovanju društva po mjeri čovjeka.⁴⁶

Čini mi se da uistinu više izgrađujemo »hrvatski kapitalizam«,⁴⁷ a manje socijalno integriranu zajednicu, »zajednicu osoba« ili »uređeno društvo«. ⁴⁸ To, dakako, ne treba shvatiti po logici isključivosti, sve loše ili sve dobro. Ponavljam već rečeno: ljudsko je biranje mješavina dobra i zla, a prema tome i djelovanje slijedi istu logiku. Tome dodajmo i naslijeđene povijesne okolnosti: dugo razdoblje komunističke tiranije⁴⁹ i nametnuti domovinski rat praćeni željom i odlučnošću za oslobođenjem te materijalnim i duhovnim napretkom. Ta dva razdoblja ne smijemo zaboraviti u procesu prosuđivanja postignutoga jer su ostavili neizbrisiv biljeg na biće svakog hrvatskog čovjeka: uvjetovali njegov izbor, ponašanje, mentalitet i rasuđivanje. Dodao bih ovome, kao posljedicu, pretjerano i lakoumno vjerovanje većeg dijela pučanstva u »kapitalističko oslobođenje« koje se nametnulo kao nužnost, kao jedini put u budućnost, s jedne strane, te lukavo korištenje takvog ozračja od strane manjine koja je radila i radi isključivo za vlastite interese, s druge strane.⁵⁰

Nije svemu kriva sveopća svjetska financijska kriza. Ne može se krivica za sve prebaciti samo na zlorabe u bankovnom sustavu! To su posljedice. Umjesto da nas kriza osvijesti i ujedini u nastojanju za dobro svih, ona se koristi da bi se učvrstile stečene pozicije u svim sferama javnog života, a veliku se većinu pučanstva tjera u depresiju i beznađe. Sredstva se ne biraju. Dijalog između vlasti i oporbe, na političkoj razini, zamijenjen je međusobnim optuživanjem, etiketiranjem i, uz pomoć sredstava javnog priopćavanja, osuđivanjem »protivnika« bez suda. Time na političkoj pozornici zbrka i buka postaju sve jače, priječeći ionako slabe glasove koji pozivaju na slogu i rad za opće dobro. Pojam »kriza« u prenesenom smislu znači odabrati, odlučiti se. Trebaju nam politički ljudi koji znaju što hoće za opće dobro i koji imaju volje i snage da to odgovorno i odlučno i provedu. U tom se smislu trebaju provoditi reforme demokratskih institucija, trajno ih poboljšavati, prilagođavati i usavršavati.

»Hrvatski kapitalizam« trebao je postati sinonim boljega društva u duhovnom i materijalnom smislu (jer je bio zamišljen zajedno sa socijalnom dimenzijom). Jesmo li u razdoblju od mukom stečene neovisnosti uistinu izgradili to i takvo željeno društvo? Odgovor može biti i da i ne. Potrebno je bilo neko vrijeme da shvatimo da nije moguće ostvariti »bogat kapitalizam«

⁴⁶ Usp. *Kompendij*, br. 63.

⁴⁷ Naslov »hrvatski kapitalizam« me podsjeća na nešto kao »realni socijalizam«, tj. mogući socijalizam o kojemu smo u prošlosti slušali, u njega se zaklinjali i izgrađivali ga!

⁴⁸ Usp. *Kompendij*, br. 581.

⁴⁹ Pod »komunističkom tiranijom« razumijevam sustav koji razara ne toliko materijalne temelje čovjeka već više njegovu duhovnu dimenziju: razara ga kao osobu.

⁵⁰ Riječ je o dijelu sloja ljudi iz komunističke prošlosti koji su promijenili odijela, ali ne i srce, navike, mentalitet koji nema ništa zajedničko s nastojanjem oko općeg dobra. Vješto su spojili »stečeni« novac i »poduzetništvo«!

preskačući »sirovi kapitalizam«, tj. početnu fazu kapitalističkog sustava. Riječ je o razdoblju pretjerane i neograničene uloge slobodnog tržišta do te mjere da isti ljudi gube svoju subjektivnost postajući roba toga tržišta.⁵¹ Tako smo se u imenu »hrvatski kapitalizam« ili »mogući kapitalizam« suočili sa svim negativnim posljedicama sirovog kapitalizma. Političari, s neprikrivenim se oduševljenjem nastavljaju zaklinjati u slobodno tržište kao znak demokratskog sustava obećavajući narodu brz »materijalni boljitak« zaboravljajući pri tome na prethodnu nužnu promjenu mentaliteta i ponašanja, »kulturu odgovornosti« na svim razinama (polazeći od sebe samih!) kao preduvjet stvarnog napretka. Zaboravili su čovjeka.⁵² »Novopečeni kapitalisti ili poduzetnici«, bilo s komunističkim mentalitetom (sve je naše jer država nadoknađuje gubitke za koje smo mi odgovorni!) ili liberalisti, u duhu pretjeranog individualizma, vode se naučenom logikom, ponavljaju već uhodane fraze i slijede isprobane i uhodane puteve. Prevagnula je u mnogih ljudi na vlasti »individualistička etika«. Oni »doduše zastupaju širokogrudne i velikodušne ideje, no u stvari uvijek tako žive kao da ih uopće nije briga za potrebe društva.«⁵³ To i takvo ponašanje promiče radikalno raslojavanje društva na malo bogatih i puno siromašnih, što, ideologijski opravdano, stvara klase i budi zavist i mržnju koje završavaju u međusobnom zatiranju.

Prateći stvarno stanje hrvatskoga društva ne čine mi se ove tvrdnje pretjranim. Naprotiv. U nekim smo područjima dotaknuli dno. Situacija je takva da se »nužnost stvarnog zaokreta« nameće kao imperativ i pojedincima i institucijama.⁵⁴ Pojedinci, ljudi na vlasti i svi građani ako hoće mogu učiniti taj zaokret. Zaokret u smjeru stvarnog odgovornog zauzimanja – pojedinaca, institucija, struktura, organizacija, udruženja – za dobro svakog čovjeka i svih građana: za opće dobro.⁵⁵ Promicanje općega dobra, u duhu *društvenog nauka Crkve*, u tijesnoj je povezanosti s moralnim životom i ponašanjem: potonje je uvjet vjerodostojnosti prvoga.⁵⁶ U tom duhu, osim zajedničkog političkog, gospodarskog i socijalnog nastojanja, nužna je »zajednička refleksija na moral-

⁵¹ Usp. Thomas MALDONADO, *Cultura, democrazia, ambiente*, Milano, Feltrinelli, 1990, 41-43.

⁵² »Gospodarsko djelovanje i materijalni napredak moraju biti stavljeni u službu čovjeka i društva« (usp. *Kompendij*, br. 326).

⁵³ Usp. *GS*, br. 30. U istom broju čitamo: »Nije malen ni broj onih koji se ne ustručavaju da izbjegavaju opravdane poreze i druge obaveze prema društvu služeći se pri tom raznim smicalicama i prijevarama«.

⁵⁴ O »nužnosti stvarnog zaokreta« u hrvatskom društvu vidi komentar Ivana Miklenića pod naslovom »Je li moguć zaokret?«, u *Glas Koncila*, 3. siječnja 2010., 2.

⁵⁵ *GS*, br. 26, nas podsjeća na ispravno značenje »općega dobra«: »Skup onih uvjeta društvenog života koji skupinama i pojedincima omogućuju da potpunije i lakše dođu do vlastitog savršenstva«.

⁵⁶ Opće dobro je, ustvari, utjelovljenje »društvene i zajedničke dimenzije moralnog dobra« (usp. *Kompendij*, br. 164). Prevedeno na rječnik svakodnevnog života znači da materijalno dobro i sreća čovjeka ovise o njegovu moralnom ponašanju.

nom, etičkom i duhovnom planu«. ⁵⁷ Drugim riječima, promicati integralni humanizam, tj. »svakog čovjeka i cijelog čovjeka«. ⁵⁸ To se može ostvariti samo ako »i pojedinci i skupine (...) budu u sebi uzgajali i u društvu širili moralne i socijalne vrline«. ⁵⁹

Sljedeće pitanje, koje se logički nastavlja i nameće nakon prethodnoga, glasi: Jesmo li uistinu shvatili je prihvatili da se razvoj ne može i ne smije svesti na jednostavan (puki, isključivi) ekonomski ili materijalni rast? Usredotočiti se isključivo na ekonomski rast, ustvari, dovodi do socijalne dezintegracije društva jer je cjelokupni proces vođen sebičnošću i gramzljivošću pojedinaca i skupina. Osim što sebičnost ubija osjećaj solidarnosti prema drugome, plodno je tlo bujanja klijentelizma, familijarizma i nedostatka javne etike. ⁶⁰ Na taj način nije moguće ostvariti niti socijalnu integraciju društva niti integralni humanizam jer »slijedeći samo materijalno blagostanje čovjek ostaje zatvoren u vlastitom ja, prijeći si put prema vlastitom ostvarenju i vjerodostojnoj sreći«. ⁶¹

U takvom okruženju, jedva da se može govoriti o »javnoj etici«. Njezino mjesto zauzima, već spomenuti, klijentelizam i familijarizam, kao pouzdani znakovi odsutnosti djelovanja pravne države i neorganiziranosti civilnog društva. Potrebna je trajna budnost na svim područjima kako ove pojave ne bi postale »zakon«. Obitelj »jača« u smislu pretjerane vlasti i zloporabe građanskog društva i države: ove se pretvaraju »servis« obitelji u negativnom smislu, tj. radi njezinog isključivog vlastitog interesa i bogaćenja, a na štetu općeg dobra. To je tzv. chiaromonteski model: »obitelji imaju jedan jedini cilj, a to je što više uvećati izravni materijalni dobitak vlastite jezgrene obitelji pretpostavljajući da se i svi drugi tako ponašaju«. ⁶² Nažalost, to nije samo »hrvatska boljka« već globalizirana pojava u suvremenom svijetu. Tako familijarizam, uz svesrdnu pomoć klijentelizma, zapravo obezvređuje i samu obitelj pretvarajući je u izoliranu, zatvorenu i isključivo individualistički usmjerenu strukturu vođenu korišću. Time ona prestaje biti rasadište istinskih vrednota potrebnih za integralni rast čovjeka i oblikovanje društva po mjeri čovjeka.

⁵⁷ BENEDIKT XVI., *Messaggio ai partecipanti al Seminario internazionale di studio sul tema »Disarmo, sviluppo e pace. Prospettive per un disarmo integrale«*, promosso dal Pontificio Consiglio della Giustizia e della Pace, Vatikan, 11. i 12. travnja 2008.; www.zenit.org/article-14053?I=italian, (12.01.2010); (u daljnjem tekstu izvor će biti citiran kao: BENEDIKT XVI., *Messaggio*).

⁵⁸ Usp. *PP*, br. 14.

⁵⁹ Usp. *GS*, br. 30.

⁶⁰ Usp. Paul GINSBORG (ur.), *Famiglie del Novecento*, Rim, Carocci, 2010.

⁶¹ Usp. BENEDIKT XVI., *Messaggio*.

⁶² Usp. Paul GINSBORG, intervju »Fammlismo: Perché L'Italia non ha un'etica pubblica«, u *La Repubblica*, 8. ožujka 2010., 37. U istom intervju autor tumači »familijarizam« kao »znak pretjerane vlasti obitelji u društvu i u javnom životu« ili kao »odsutnost civilnog društva«.

Drugim riječima, prestaje biti mjesto osobnih i socijalnih kreposti nužnih za uređeno društvo.⁶³

U tom kontekstu ne mogu zaobići ulogu religije i vjere u javnom životu. Većina građana hrvatskog društva, dakle i ljudi na vlasti, vjernici su, kršćani. Nasuprot takvoj stvarnosti, postoji težnja (traži se razlog i opravdanje) da se vjera odijeli od javnog života (funkcija, uloga...) i da je se »vrati« u njezinu isključivo »privatnu« dimenziju. Drugim riječima, odijeliti »privatni« život od »javnoga«. Nasuprot tako uvriježenog mišljenja sve više prevladava stav da je vjera nezaobilazan čimbenik u javnom pa tako i u političkom djelovanju.⁶⁴ Uostalom, zbog same naravi politike, ukoliko je shvaćamo kao »međudjelovanje između idealizma i realizma«,⁶⁵ nije ju moguće usmjeriti prema općem dobru bez antropološke dimenzije koja svoju snagu crpi upravo iz transcendentnosti osobe. Iz življene vjere u privatnom i javnom životu raste etika koja je u temelju ekonomske i političke integracije te jamstvo vjerodostojnosti i zauzetosti za pojedinačno i opće dobro. Uostalom, prema logici zakona o spojenim posudama, nemoguće je na dulje vrijeme prakticirati poštenje u privatnom životu i nepoštenje u javnom ili poštenje u javnom životu s istodobnim nepoštenjem u privatnom. Ta podijeljenost je u suprotnosti s cjelovitošću osobe: prije ili kasnije dovodi do njezina razaranja i uništenja. Dvoličan život ljudi na javnim funkcijama i u institucijama, dakle, poguban je i za njih i za cijelo društvo.

Građani i »grešne strukture«

U ulomku pod naslovom »Društvo: nužan prostor ostvarenja čovjeka« nastojao sam, barem djelomično, pokazati da je društvo nužna sastavnica antropološke vizije ostvarenja čovjeka. Riječ je, dakle, o pozitivnom vrednovanju. Svakodnevna stvarnost međutim pokazuje kako se društvo može oblikovati u *iron cage* (čelični kavez)⁶⁶ u kojem se čovjek ograničava i gubi,

⁶³ Riječ je prije svega o kreposti odgovornog sudjelovanja u društvenom životu (usp. GS, br. 30d, 31).

⁶⁴ Zanimljiv i poučan je odgovor Tonyja Blaira na pitanje što misli o katoličkom političaru: »Vjerujem da je politički *leader* subjekt stanovitih obveza i da mora raditi kako bi prikupio glasove. To je ustvari demokracija. No, smatram da upravo u tome vjera ima jedinstvenu ulogu. Katolička crkva slijedi istinu o Bogu (...) koju smo dužni prihvatiti. To dakako može, koji puta, biti u sukobu s političkim svijetom (...). Usprkos tome, od bitne je važnosti prisutnost religijskog vidika (u politici) jer je humanizam bez Boga nečovječni humanizam (...). Ljudsko djelovanje i ljudski um su uvijek ograničeni ako nisu nadahnuti (prožeti) vjerom« (usp. »La religione ha un ruolo centrale e unico nella società e per il suo sviluppo«, u *L'Osservatore Romano*, 14.-15. rujna 2009., 4-5).

⁶⁵ Isto; vidi također Giorgio CAMPANINI, *Democrazia...*, 9 sl.

⁶⁶ Usp. Max WEBER, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York, A Penguin Book, 2002, XXIV-XXV.

umjesto da se razvija. Društvene strukture, nužne za njegovo dobro funkcioniranje, pretvaraju se u nametnuto i štetno ograničavanje koje postupno dovodi do gušenja dostojanstva subjekata društva. Riječ je o *grešnim strukturama*.⁶⁷ Ne zaboravimo da one nisu »dinamike proizvedene od ne-osobnih sila ili od nekih struktura neovisnih o ljudskoj volji« već izravan ili neizravan rezultat osobnog djelovanja.⁶⁸

U okviru govora o grešnim strukturama, »dijagnoza« hrvatskog društva može se opisati kao: bolesno od nepoštenja većine ljudi na vlasti čiji su znakovi podatljivost širećoj korupciji (osobito na političkoj razini), što potiče osiromašenje velikog dijela pučanstva. Ponavljam, takvo stanje stvari ne smije se shvatiti po crno-bijeloj logici: ili sve dobro ili sve loše. Ima dobrog, ima lošega. Negativna dijagnoza je samo poziv na ponovno promišljanje prijednog puta, ispravljanje nepravdi, usmjeravanje prema dobru. Prema tome, hitna je borba protiv šireće potkupljivosti te istodobno ostvarivanje važnih političkih i socijalnih reformi s ciljem gospodarske obnove. Nepošteno bi bilo zatvarati oči pred činjenicom pretjerane socijalne raslojenosti hrvatskog društva kao izravnog rezultata prikrivenog bogaćenja pojedinaca (i institucija) u politici i gospodarstvu (s posebnim naglaskom na banke), s jedne strane, te ravnodušnosti i očajne bezvoljnosti širokog sloja pučanstva, s druge strane. Često su ljudi na položajima nedorasli postavljenim zadaćama jer su na vlast došli »stranačkim odabirom«, a ne programski jasnim ciljevima. Oni slijede stranački program na štetu općeg dobra svih građana, što ih tjera na dvoličnost. Vidjevši to, građani gube povjerenje u institucije koje se tako sve više udaljuju od onih kojima bi trebale služiti i zbog kojih postoje.⁶⁹ Međudnose prati nepovjerenje i očajničko zatvaranje u vlastitu izgubljenost.

Nalazimo se u mreži međurelacija: u isprepletenosti prikrivenih ljudskih odluka i uvjetovanosti vidljivih struktura. Jedne drugima pomažu u netransparentnosti, u samovolji, u samoopravdanju, u uvjerenosti da drugog puta nema. Tako stvaramo grešne strukture kao izravnu posljedicu izbora zla. Društvo tako postaje »legalni okvir« i plodno tlo klijentelističkog i familijarističkog ponašanja. Često familijarizam ide ruku pod ruku s klijentelizmom »koji

⁶⁷ Shvaćam »grešne strukture« kao izravnu posljedicu grešnih odluka i djelovanja pojedinaca, ljudi. Grijeh je uvijek povezan s osobnom odlukom i činom. Grešne strukture su, dakle, izravna ili neizravna posljedica osobnih odluka. Ističem, međutim, da osobni grijeh, privatna ili javna, »inficira« javne odnose među ljudima usmjerujući ih protiv općeg dobra (usp. Sergio BASTIANEL (ur.), *Strutture di peccato. Una sfida teologica e pastorale*, Casale Monferrato, Piemme, 1989).

⁶⁸ Usp. *Caritas in veritate*, br. 42.

⁶⁹ Ne ulazeći dublje u probleme institucije sudova i zakona prema kojima donose presude, zanimljivo bi bilo znati koliki su od osuđenih radi gospodarskog i političkog kriminala, vratili pokradeno ili nepravедno stečeno i oduzeto zajednici? Eventualno jedan član biva pritvoren dok obitelj i dalje uživa pokradeno. Protiv pravednosti je zadržati i uživati tuđe. Kako je moguće u takvim slučajevima tražiti od građana povjerenje u zakone i sudove?

uključuje uporabu državnih (javnih) dobara za vlastite interese. Ova pojava nikad ne umire, već se javlja uvijek iznova i u novim oblicima.«⁷⁰ Smatram da su klijentelizam i familijarizam bitne sastavnice grešnih struktura: istodobno njihov vanjski izričaj i nutarnja snaga.

Smatram da su ove negativne pojave u izravnom odnosu s pogrešnim shvaćanjem slobode, tj. slobodan si činiti što hoćeš. S punim pravom ističe Benedikt XVI. da suvremeni čovjek treba »ponovno otkriti pravi smisao slobode, koji nije u stanju potpune neovisnosti, već u odgovoru na poziv biti.«⁷¹ Ako je to poziv upućen svim građanima, koliko je više upućen ljudima na javnim funkcijama. Uostalom, prema kršćanskom shvaćanju, »istinska demokracija se temelji i organizira na vrednotama koje nadahnjuju pravila igre« u društvu.⁷² Prihvatanje personalističkog shvaćanja čovjeka kao vrednote, čini ga slobodnim od zla i slobodnim za dobro, za dobro drugoga. U tom kontekstu treba promišljati i demokratski sustav za koji smo se odlučili i u koji se zaklinjemo. Izbor i odluka, naime, »moraju biti podržavani trajnim nastojanjem«, odgovornom »zauzetošću i budnošću na osobnom i zajedničkom planu.«⁷³ Riječ je o »*pozitivnoj slobodi* kroz koju se jača opće dobro, za razliku od »negativne slobode« koja vodi samouništenju.⁷⁴ Čini mi se da politička klasa⁷⁵ u hrvatskom društvu više slijedi »negativnu slobodu«, a manje »pozitivnu slobodu« u koju se zaklinju. Negativna sloboda rađa u društvu napetostima i prepirkama (sukobima) koji čine bezvrijednim svaki pokušaj reforme. Uostalom, tako

⁷⁰ Usp. *Caritas in veritate*, br. 42. Autor tumači kako u tom slučaju »prevladava vertikalna organizacija, zaštitnik-klijent, u odnosu na horizontalnu organizaciju između građana. U nedostatku radnih mjesta na tržištu rada«, primjerice, »najglavnije je biti u dobrom odnosu s moćnikom koji jamči stanovite pristupe za tebe i tvoju djecu; odatle proizlazi obveza zahvalnosti i pokoravanja« ili podaništva. Tako se, ustvari, mentalitet »poslušnosti« izvan zakona koji je u suprotnosti s odgovornim sudjelovanjem u promicanju javnog dobra u društvu, tj. protiv dostojanstva osobe.

⁷¹ Usp. *Caritas in veritate*, br. 72.

⁷² Usp. Rosario LA DELFA (ur.), *La Chiesa tra teologia e scienze umane. Una sola complessa realtà*, Roma, Città Nuova Editrice, 2005, 273.

⁷³ *Isto*, 275.

⁷⁴ Usp. Paul GINSBORG, intervju..., 37; Berlin Isaiah, »Two Concepts of Liberty«, u: Isaiah BERLIN, *Four Essays on Liberty*, London, Oxford University Press, 1959, 19. U citiranom intervju Ginsborg, pozivajući se na Berlina, govori i o »negativnoj slobodi«, *slobodi od*. To je »sloboda od uplitanja u individualne akcije: nitko pa ni država ne smije ograničavati tvoju slobodu«.

⁷⁵ Po mom mišljenju politička klasa u suvremenom hrvatskom društvu postupno se rađa. Nije se mogla razviti niti u totalitarnom komunističkom sustavu niti u relativno kratkom razdoblju slobode. Politička klasa nastala nakon domovinskog rata, većinom je sastavljena od komunistički-ideološki oblikovanog kadra koji je jednu odoru zamijenio drugom, ali nije promijenio mentalitet i ponašanje. Manji dio čine idealisti vođeni uzvišenim idealima domovine, države i slobode, ali nedorasli stvarnim potrebama sadašnjeg trenutka. Nakon početnog razočaranja slijede metode i primjer komunističkog kadra na političkoj i ekonomskoj razini: individualni interes postaje isključivi ideal, cilj na štetu društva.

shvaćena politička sloboda daje odriješene ruke političarima da provode svoju samovolju na račun zajednice, u institucionalnom i materijalnom smislu ili, drugim riječima, slobodu od poštivanja zakona, slobodu od preuzete obveze prema dobru svakog građanina i cijelog društva, slobodu od danih obećanja i preuzetih obveza.

*Umjesto zaključka: Trajno učenje iz prošlosti
za sadašnjost i budućnost – kritički osvrt*

Glasno razmišljanje o pozitivnim i negativnim pojavama u hrvatskom društvu, u svjetlu DNC, ni u kom slučaju ne bi nas smjelo obeshrabriti. Naprotiv! Griješiti je ljudski, ali je jednako tako ljudski učiti na pogreškama. Često učinjen pogrešan izbor mora nas učiti oprezu i razboritosti: ne ponavljati ga. Uvijek ispočetka nastojati živjeti horizontalno i vertikalno jedinstvo svojega bića, postojanja i djelovanja kroz konkretne društvene organizacijske i institucionalne oblike. U tom duhu predlažem osvrt i refleksiju na sljedeće događaje:

a) Osvrt na predsjedničke izbore 2009/2010.

Izbori su događaj koji na neki način usmjeruje i oblikuje određeno buduće životno razdoblje. Posljedice se pokazuju u rezultatima koje donose. Iako je prerano govoriti o plodovima prošlih predsjedničkih izbora, nije nevrijedno analizirati vlastito građansko i političko ponašanje tijekom predizborne promidžbe i samih izbora. Što je sve pratilo predizbornu promidžbu? Osim već uobičajenog stranačkog dekora, više se pozornosti davalo stranačkoj pripadnosti, a malo ili nimalo valjanim programima. Takav red stvari u prvi plan stavlja međusobna pretjerana optuživanja, prikrivanje stvarnog stanja stvari, pretjerana obećanja koja nemaju podlogu u stvarnim mogućnostima, ideologiju iznad poštenja. Jednom riječju, najvažnije je doći na vlast, ne birajući sredstva, a tek onda opće dobro. U takvom političkom okruženju, ne iznenađuje, »mnoštvo« predsjedničkih kandidata. Bojim se da to nije znak »pozitivne slobode« već »negativne slobode«. Riječ je o razbijanju biračkog tijela po logici *divide et impera*. Znak je to neodgovornosti prema građanima-biračima, neozbiljnog i sebičnog shvaćanja politike, častohleplja, podatljivosti manipuliranju izvana, nedostatak dužnog ponosa i dostojanstva. Brzo zaboravljamo da »briga za osobu (čovjeka) i ostvarenje općega dobra moraju biti u središtu političkog djelovanja«. ⁷⁶

b) Kada je riječ o Crkvi u Hrvatskoj i o ponašanju biskupa i svećenika u političkom životu hrvatskog društva, treba se prisjetiti da su oni, s jedne strane, navjestitelji Evanđelja i, s druge, građani kao i svi drugi. U prvoj

⁷⁶ Usp. BENEDIKT XVI., »Persona umana e bene comune«, iz nagovora osoblju regije Lazio, rimske provincije i općine, u *L'Osservatore Romano*, 15. siječnja 2010., 1, 7.

uloži su izvan politike (nisu i ne smiju pripadati političkim strankama niti ideologijama).⁷⁷ Kao građani, međutim, pozvani su zajedno sa svim drugim građanima sudjelovati u politici u smislu odgovornog promicanja općega dobra cijeloga društva. Oni to čine, ne političkim svrstavanjem (u smislu pripadnosti strankama!), već predlažući načela društvenog učenja Crkve prema kojima se ljudi odgajaju i pripremaju za politički, socijalni, ekonomski i općenito društveni život. Oni su, dakle, izvan političkih i ideologijskih svrstavanja, ali nisu izvan društva kojemu služe i pomažu da se ostvari »po mjeri čovjeka«. To zahtijeva dobro poznavanje *društvenog nauka Crkve* i trajno pronalaženje najboljih načina primjene njezinih načela.⁷⁸ Ne zaboravimo da je »DNC strateški temeljni instrument u političkoj zauzetosti kršćana i u kršćanskom pristupu politici«.⁷⁹

c) *Nejasna i tendenciozna uloga sredstava javnog priopćavanja*. Ona moraju postići, ili se barem trsiti, da izvještavaju u duhu objektivne istine. Prateći tisak, radio i televiziju u Hrvatskoj, spontano mi dolaze na pamet riječi proroka Izaije: »Ukloniš li iz svoje sredine lažne optužbe i besjedu bezbožnu, (...) tvoja će svjetlost zasjati u tmuni« (Iz 58,9). Kamo sreće kada bi se to dogodilo onima koji stoje iza sredstava javnog priopćavanja, kao i novinarima koji izvješćuju i pišu. Biti u službi istine najbolji je način služenja dobru svakog pojedinca i općem dobru. No to pretpostavlja da čovjek (novinar, vlasnik sredstava javnog priopćavanja...) bude slobodan od zla i slobodan za dobro.

d) *Trajna borba protiv zla korupcije*. U članku sam govorio o korupciji kao zlu koje je zahvatilo sve pore hrvatskog društva. Veoma je poguban mentalitet koji se stvara, »svi tako čine«, i ponašanje koje ga slijedi označeno nepoštenjem i dvoličnošću. U tom vrtlogu zla stječe se dojam da svi postajemo sudionici i žrtve: onaj koji korumpira i korumpirani, pojedinci i institucije. Dakako, ne u smislu »da smo svi korumpirani, svi kriminalci«.⁸⁰

⁷⁷ U tom duhu treba razumjeti izraz da se »Crkva ne bavi politikom« (usp. *Cenetsimus annus*, br. 44). Također vidi izlaganje kardinala Renata Rafaella MARTINA: »La Chiesa no 'fa' politica, ma educa all'impegno politico«, Seminario internazionale, 20.-21. lipnja 2008., u *L'Osservatore Romano*, 23. lipnja 2008., 1.

⁷⁸ Slijedeći pomno izjave i ponašanje službenog dijela Crkve u Hrvata (svećenika, biskupa) u vrijeme predizborne promidžbe, stječe se dojam da smo još daleko od aktivne uporabe DNC za opće dobro društva. Više smo skloni »moralizirati na daljinu«, što ostavlja dojam još uvijek nedostatnog poznavanja evangelizatorske snage društvenog nauka Crkve. Rezultat je »političko nesnalazjenje« koje može završiti nejasnim porukama »Božjem narodu« – građanima-vjernicima koje dovode do neodlučnosti i pasivnog promatranja u odlučujućim trenucima za život društva. Veliki dio biračkog tijela (40%) nije glasovao!? (usp. izjave Ivana Miklenića, gl. i odg. urednika *Glasa Koncila* u predizbornoj promidžbi).

⁷⁹ Usp. bilješku 77, *L'Osservatore Romano*, 1.

⁸⁰ Usp. božićni intervju s mons. Marinom Srakićem, đakovačko-osječkim nadbiskupom i metropolitom: »Osobno dajem potporu raskrinkavanju kriminala u Hrvatskoj«, u: *Večernji list*, 24. prosinca 2009.

e) *Živjeti pošteno: trajan izazov i jedini dostojan put u budućnost.* Poštenje u osobnom i javnom životu, na koje smo pozvani i kao ljudi i kao kršćani, trajan je imperativ za svakoga od nas.⁸¹ Pošten život plod je otvorenosti Istini koja me jedina čini sposobnim vjerodostojno se ostvarivati u relacijama s dugima i za druge. Samo društvo koje se izgrađuje na poštenju, građana i institucija, ima budućnost. Zato s pravom ističe Benedikt XVI.: »Važno je da od malena budemo odgajani u poštivanju drugoga pa i onda kada je različit od nas. Prepoznati u drugome osobu! Naše shvaćanje svijeta i, na poseban način, ljudi, bitno ovisi o prisutnosti Božjeg Duha u nama.«⁸² Koliko više budemo otvoreni Duhu Božjemu toliko ćemo više biti sposobni za osobno dobro i dobro drugoga. Podsjetimo se da opće dobro »nije dobro traženo za sebe, već za osobe koje čine društvenu zajednicu«, tj. za druge, za građane, za sve građane društva, bez obzira na stranačku, ideologijsku, političku ili bilo koju pripadnost.⁸³ Sudjelovanje u izgradnji i promicanju općeg dobra je proces, nikada dovršen: ili se radi za opće dobro ili se radi protiv općega dobra. *Tertium non datur – Trećega nema.*

⁸¹ Nisam rekao »tolerancija«, već »poštenje«. Nekoga tolerirati znači podnositi ga u smislu »ne prihvaćam ga« i želim prvom prilikom »riješiti ga se«. Biti pošten prema sebi i prema drugima, naprotiv, znači prihvatiti sebe i druge kakvi jesmo u trajnoj otvorenosti prema obraćenju, prihvatiti drugoga kao osobu, činiti mu dobro, činiti mu *caritas*.

⁸² Usp. *Caritas in veritate*, br. 5.

⁸³ *Isto*, br. 7.

Josip Jelenić*The Person and Society: The Challenges according to the Social Teaching of the Catholic Church*

Summary

The article deals with man's formation and action as a person and as a member of society in the light of the Social Teaching of the Church. The Church offers, not only to christians, but to all men of good will, her vision of the formation of society in the service of man. In that context the essential elements of the proposed vision have been analyzed: the individual as a person, and society as a natural context in which man is called to realize himself in relation to himself and in relation with others. As the background of this reflection is contemporary Croatian society, the analysis, evaluation and recommendations are with reference to this concrete situation.

Key words: person, society, politics, honesty, Social Teaching of the Church, social phenomenon